

Ἡ Ὑπέρβαση τοῦ Πάθους τῆς Ἐπιθυμίας κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης

ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΠΡΙΜΠΑ*

Στὸ «Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως» ἔργο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ἐπισκόπου Νύσσης, (ποῦ συχνὰ συγκρίνεται μὲ τὸν Πλατωνικὸν διάλογο «Φαίδων»), ἡ ὁσία Μακρίνα, εὐρισκόμενη σὲ ἀσκητήριον τοῦ Πόντου λίγο πρὶν τὴν κοίμησίν της (φθινόπωρον τοῦ 379 μ.Χ.), συζητώντας μὲ τὸν ἀδελφὸν της Γρηγόριον περὶ ψυχῆς, εἰσηγεῖται μία κάπως παράδοξον περὶ τῆς δομῆς τῆς ψυχῆς θεωρίαν. Συγκεκριμένα, προτρέπει τὸν ἀδελφὸν της νὰ ἐγκαταλείψει τὴν τριμερῆ πλατωνικὴν διάκρισιν τῆς ψυχῆς σὲ λογιστικόν, ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμοειδές¹. Καὶ αὐτὸ, γιατί σὲ ἀπαθὲς θεϊκὸν πρωτότυπον, κατ' εἰκόνα τοῦ ὁποίου εἶναι φτιαγμένος ὁ ἄνθρωπος, ὑπάρχει μόνον τὸ «διανοητικόν». Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψίν της, ἐφόσον τὸ παθητικὸν στοιχεῖον ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ φύσιν τῆς Θεότητος, συνακόλουθον εἶναι λογικὰ ἢ μὴ συμπερίληψιν τοῦ στοιχείου αὐτοῦ στὴν οὐσίαν τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δομημένης ἀνθρώπινης ψυχῆς: «πᾶν ὃ ἀλλότριον ἐστὶ Θεοῦ», βρίσκεται «ἐκτὸς τοῦ ὄρου τῆς ψυχῆς»².

Ἐξοβελίζει ἄρα ἡ ὁσία Μακρίνα τὰ παθητικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦ θυμοῦ ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου; Ἀκόμη περισσότερα ἐρωτήματα προκύπτουν ἀπὸ τὴν συνέχειαν τοῦ ἰδίου ἔργου, μὲ τὴν θέσιν ποῦ διατυπώνει ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου περὶ μιᾶς ἐνδεχόμενης ὑπερβάσεως καὶ καταστολῆς τῆς ἐπιθυμητικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου· πῶς ὁμως ἐξηγοῦνται οἱ φαινομενικὰ παράδοξον αὐτῶν τοποθετήσεις;

Ἡ ὁσία Μακρίνα συλλαμβάνει τὴν ψυχὴν ὡς μία ἐνιαία, ἀπλή, λογικὴ καὶ ἀσύνθετη μονάδα, ποῦ δὲν ὑπόκειται σὲ διαιρέσεις. Εἶναι «οὐσία γεννητὴ, οὐσία ζῶσα, νοερά»³, διαφοροτικὴ τῆς σωματικῆς παχυμέρειας⁴, ἄλλη καὶ

* Ὁ Ἰωάννης Κ. Πρίμπας εἶναι πτυχιούχος τῆς Νομικῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., καὶ κάτοχος Μ.Δ.Ε. στὸν τομέα τῆς Δογματικῆς (Α.Π.Θ.).

1. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ΒΕΠ 68, 333, 24-27.

2. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 333, 35-36.

3. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 325, 13-16.

4. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 324, 22.

ασώματη⁵, μία και ἀδιαίρετη: «ἀληθής τε και τελεία ψυχή μία τῆ φύσει ἐστίν, ἢ νοερά τε και ἄυλος»⁶. Ἐξαιτίας ὁμως τῆς ἔνωσῆς της με τὸ σῶμα, ἡ ψυχή προσλαμβάνει πρόσθετα στοιχεῖα στή δομή της. Εἶναι τὸ ἐπιθυμητικό και τὸ θυμοειδές, τὰ ὅποια ὁμως, καταχρηστικά ὀνομάζονται «ψυχή», καθὼς δὲν ἀνήκουν στήν οὐσία της, ἀλλὰ ὑφίστανται ὡς «μυρμηκία» σὲ αὐτήν⁷, ἀποτελοῦν δηλαδή προσθήκες και ἐπιστρώματα στή μία, ἑνιαία και ἀδιαίρετη, νοερά και λογική, κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασμένη ἀνθρώπινη ψυχή.

Τὰ στοιχεῖα αὐτά (τὸ ἐπιθυμητικό και τὸ θυμοειδές) τοποθετοῦνται, ὄχι ἀκριβῶς στήν ψυχή (στήν οὐσία της), ἀλλὰ «ἐν μεθορίῳ»⁸, σὲ ἓνα νοητὸ μεθόριο σημεῖο ἀνάμεσα στήν ψυχή και τὸ σῶμα, ἀπὸ τὸ ὅποιο «ρέπουν» ὡς «κινήματα» εἴτε πρὸς τὸ «καλόν» εἴτε πρὸς τὸ «ἐνάντιον», ἀνάλογα με τὸ πῶς θὰ χρησιμοποιηθοῦν⁹. Ἐφόσον ἡ λογική μας, ὡς τὸ ἐξαιρετικό προσὸν τῆς ἀνθρώπινης φύσης, κυριαρχεῖ στίς ἄλογες αὐτὲς ὀρμές, τότε τὰ πάθη, οἱ ἐκδηλώσεις δηλαδή τοῦ ἐπιθυμητικοῦ και τοῦ θυμοειδοῦς, δὲ θὰ ἐνεργοῦν κατὰ τρόπο πὸν ἐξυπηρετεῖ τὴν κακία-ἀλογία, ἀλλὰ κατὰ τρόπο πὸν ὑπηρετεῖ τὴ λογική: ὁ φόβος θὰ γεννᾷ ὑπακοή, ὁ θυμὸς ἀνδρεία, ἡ δειλία ἀσφάλεια, ἡ δὲ ὀρμὴ τῆς ἐπιθυμίας θὰ προξενεῖ τὴν θεία και ἀγία ἡδονή. Ἔτσι τὰ πάθη ἐξαγνίζονται, και, ἀντὶ νὰ εἶναι φθοροποιά και διαβρωτικά, ἀπόλυτα καταδικαστέα στοιχεῖα, πὸν πρέπει νὰ ξεριζωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ὅπως ἤθελαν οἱ στωικοί, γίνονται οἱ πιὸ πολυτίμες δυνάμεις για τὴν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου¹⁰.

Στὴ θεολογία τοῦ ἀγίου Γρηγόριου, ἡ «ἄληκτος ἐπιθυμία τῶν ὑψηλῶν» εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος νὰ ὑψωθεῖ κανεὶς πρὸς τὸ Θεό¹¹, καθὼς, μπροστὰ στὰ «ἀνεΐκαστα» τοῦ Θεοῦ, ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου, μένει ἀργή¹². Τὸν πρωταγω-

5. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 324, 39-40.

6. *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, ΒΕΠ 65Α, 44, 23-24.

7. «Ἄ πάντα και περὶ τὴν ψυχὴν ἐστι, και ψυχή οὐκ ἐστιν, ἀλλ' οἷον μυρμηκία τινὲς τοῦ διανοητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἐκφυόμενα. Ἄ μέρη μὲν αὐτῆς εἶναι διὰ τὸ προσπεφυκέναι νομίζεται, οὐ μὴν ἐκεῖνο εἰσιν, ὅπερ ἐστίν ἡ ψυχή κατ' οὐσίαν» *Περὶ ψυχῆς και ἀναστάσεως*, ΒΕΠ 68, 336, 2-5.

8. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 336, 26-32.

9. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 336, 26-29.

10. Πρὸβλ. ΤΑΤΑΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Καπαδοκίας στή Χριστιανικὴ σκέψη*, Ἐκδόσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, σελ. 38.

11. «οὐκ ἐστιν ἄλλως πρὸς τὸν Θεὸν ὑψωθῆναι, μὴ αἰεὶ πρὸς τὰ ἄνω βλέποντα, και τὴν τῶν ὑψηλῶν ἐπιθυμίαν ἄληκτον ἔχοντα», *Εἰς τοὺς Μακαρισμούς*, ΒΕΠ 66, 398, 25.

12. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, ΒΕΠ 66, 37, 31-33.

νιστικό ρόλο λαμβάνει ή «ἐπιθυμητική δύναμις», «ή τοῦ λείποντος ἔφεσις»¹³, ή ὁποία, μέσα ἀπό τήν πίστη, δένει τήν ἀνθρώπινη μέ τήν ἀσύλληπτη θεία φύση. Ὁ Θεός ὁμως ξεφεύγει ἀπό τήν ξεκάθαρη κατανόηση. Κρυμμένος μέσα στοῦ ἀόρατο τῆς φύσης του, αὐτό πού προσφέρει στήν ψυχή εἶναι μία «αἴσθησις» τῆς «παρουσίας»¹⁴ του. Κρούει τή θύρα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, καί μέ ὑπόνοιες καί αἰνίγματα, γίνεται γνωστός μερικῶς¹⁵, μέσω τῶν ἐνεργειῶν του πού κατεβαίνουν σέ ἐμᾶς καί τίς αἰσθανόμαστε στή ζωή μας¹⁶.

Τά θέλγητρα ὁμως τῆς θείας ὁμορφιάς εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ἀπό αὐτά τῆς σωματικῆς. Ἐνῶ ή σωματική ὁμορφιά προσελκύει τήν ἐπιθυμία μέ τήν προσήνεια στήν ὄψη, τήν ἄνεση, τή διάχυση, τή μειλιχιότητα, χαρακτηριστικό καί ἐξέχον θέλγητρο τῆς ἀθάνατης θείας ὁμορφιάς, εἶναι ή φοβερή καί καταπλήσσοσα ἀνδρεία¹⁷.

Ἡ μετάθεση τοῦ ἀνθρώπινου ἐρωτικοῦ πάθους «ἐπί τήν νοητήν καί ἄυλον τοῦ καλοῦ θεωρίαν», θεωρεῖται ἀπό τόν ἅγιο Γρηγόριο κατόρθωμα τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς¹⁸ καί καθιστᾷ τήν ἡδονή, τήν ὁποία αἰσθάνεται ή ψυχή, «θείαν», «μακαρίαν», «καθαράν» καί «ἄυλον»¹⁹. Μία σειρά ἀπό πάθη τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ή πλεονεξία, ή φιλοδοξία, ή φιληδονία καί ή ἀπληστία²⁰, μεταμορφώνονται σέ παράγοντες ἐπαινετούς, πού τροφοδοτοῦν τόν ἀγαθὸ πόθο, τόν διεγείρουν «εἰς φλόγαν μετέωρον» καί ποιοῦν «ἄπαυστον τόν ἔρωτα τοῦ θείου κάλλους».

Ἐνῶ λοιπόν, διά στόματος τῆς ὁσίας Μακρίνας, τό «ἐπιθυμητικόν» τέθηκε ἐκτός τῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ δομημένης ἀνθρώπινης ψυχῆς, χαρακτηριζόμενο ὡς «μυρμηγκία» καί ἐπίστρωμα αὐτῆς, στὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, «Εἰς τόν βίον Μουσέως» καί κυρίως «Εἰς τό Ἔασμα τῶν Ἀσμάτων», ή ἐπιθυμία (τό χειρότερο μέρος τῆς ψυχῆς κατὰ Πλάτωνα), παιδαγωγημένη καί κεκαθαυμένη ἀπό κάθε ἀρνητική προδιάθεση, ἔρχεται νά λάβει τόν πρωταγωνιστικό ρόλο, ὡς συνθήκη *sine qua non* γιά τήν πνευματική ἀνέλιξη τοῦ ἀνθρώπου.

13. *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, ΒΕΠ 68, 350, 15.

14. «ἀλλ' αἴσθησιν μέν τινα δίδωσι τῇ ψυχῇ τῆς παρουσίας, ἐκφεύγει δέ τήν ἐναογή κατανόησιν τῷ ἀοράτῳ τῆς φύσεως ἐγκρυπτόμενος», *Εἰς τό Ἔασμα τῶν Ἀσμάτων*, ΒΕΠ 66, 257, 31-34.

15. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 258, 1-8.

16. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 262, 26-29.

17. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 196, 11-35.

18. *Ἐπιστολή κανονική πρὸς Λητόιον*, ΒΕΠ 68, 439, 32-36.

19. *Περί Παρθενίας*, ΒΕΠ 69, 30, 18-23.

20. *Εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, ΒΕΠ 69, 143, 8-17.

Μὲ τὸν ἔνσαρκο βίον τοῦ ὁ Κύριος, ἀποτέλεσε ὑπόδειγμα καλῆς χρήσης τῆς ἐπιθυμητικῆς δύνάμει τῆς ψυχῆς (ἐφόσον προσέλαβε τὸν ὅλο ἄνθρωπο, προσέλαβε καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴν τάση τῆς ψυχῆς του): ὅταν ἐμφανίστηκε σὲ αὐτὸν τὸ πάθος τῆς πείνας, ὁ ἐφευρέτης τῶν πειρασμῶν τὸν παρότρυνε νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του μὲ τίς πέτρες. Προσπάθησε δηλαδὴ νὰ ἐκτρέψῃ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἀπὸ τὴ φυσικὴ τροφή, στὸ ἔξω ἀπὸ τὴ φύση²¹. Μὲ τὴν ἀπόκρουση τοῦ πειρασμοῦ, χωρὶς τὴν ἄρνηση τῆς ἐπιθυμίας («οὐκ ἐξώρισεν»²²), ἀποτέλεσε ὑπόδειγμα καλῆς χρήσης τῆς ἐπιθυμίας²³. Ὑπάρχει δὲ μία ἐπιθυμία, ἓνα πάθος ποῦ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ ὀνομάζει μακάριο, καὶ δὲν ἐπαισχύνεται νὰ ὁμολογῆ ὅτι διακατέχεται ἀπὸ αὐτό. Ἐπιθυμῶ διακαῶς μία καὶ μόνο τροφή: «τροφή δική μου εἶναι νὰ κάνω τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα μου»²⁴, «ὅς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»²⁵.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ περιγράφεται ἀπὸ τὸν ἅγιο Γρηγόριο ὡς κλίμακα, τῆς ὁποίας τὰ σκαλοπάτια, περιγράφουν τοὺς βαθμοὺς αὐξήσεως τοῦ πάθους καὶ τῆς ἐπιθυμίας²⁶. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνάβασης ἔχουμε τὸ πρῶτο ξύπνημα τῆς ἐπιθυμίας, τὸ πρῶτο σκίρτημα τοῦ πάθους. Ὁ Λόγος, χειραγωγώντας τὴν ψυχὴ μὲ ἓνα διαρκὲς καὶ ἀσταμάτητο «ἔλα», παρακινεῖ καὶ αὐξάνει τὴν ἐπιθυμίαν τῆς γι' αὐτόν²⁷, δίνοντάς τῆς τὴ δύναμιν νὰ ἀνέβῃ σὲ ἀκόμη ψηλότερα ἐπίπεδα²⁸. Ὁ δρόμος τὸν ὁποῖο ἔχει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ψυχὴ εἶναι ἓνας: νὰ ἀκολουθεῖ χωρὶς ἀνάπαυλα²⁹, ἀδιάκοπα καὶ καταπόδι τὸν ποθητὸ τῆς Λόγου, σὲ μία πορεία ὅπου ὁ ἴδιος προπορεύεται ἐνῶ ἡ ἴδια ἀκολουθεῖ³⁰. Τὴ μία ἐπιθυμία ἀντικαθιστᾷ ἄλλη ἐπιθυμία μεγαλύτερη, καὶ αὐτὴν μία ἄλλη ἀκόμα δυνατώτερη, ὑπὸ τὴν ἐπήρεια ἑνὸς πάθους ποῦ δὲν ἔχει τέλος καθὼς ὁδεύει πρὸς τὸ ἀπεριόριστο³¹.

21. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς*, ΒΕΠ 66, 392, 15-21.

22. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 393, 40.

23. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 396, 30-39.

24. *Ἰω.* 4,34. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς* ΒΕΠ 66, 394, 4-9.

25. *Α' Τιμ.* 2,4.

26. *Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων*, ΒΕΠ 66, 181, 20-31.

27. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 222, 22-38.

28. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 237, 8-11.

29. «ἢ πρὸς τὸν νυμφίον τρέχουσα νύμφη στάσιν τινὰ τῆς ἐπὶ τὸ μείζον προκοπῆς οὐκ εὐρίσκει», *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66,277, 34-35.

30. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 273, 9-11.

31. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 222, 2-5.

Τὸ πάθος αὐτό, τόκος τῆς παιδαγωγημένης ἐπιθυμίας, πού καλεῖται ἀπὸ τὸν ἄγιο Γρηγόριο «ἀπαθὲς καὶ ἀνέγκλητον», κατεργάζεται «τὴν πρὸς τὸ ἀγαπώμενον ἀνάκρασιν» τῆς ψυχῆς³². Μὲ τὴν ἀνάκραση αὐτή (πού δὲ σημαίνει μετοχή στὴ θεία οὐσία ἀλλὰ στὶς θεῖες ἐνέργειες, καθὼς κατὰ τὸν ἱερό πατέρα μεταξὺ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου ὑπάρχει οὐσιώδης διάκριση), ἔχουμε εἰσροὴ ἀγαθῶν στὴν ψυχή, γεγονός πού καθιστᾶ αὐτὴν «πολυχωρητοτέρα»³³.

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ μετεχόμενο ἀγαθό, δὲ καλύπτει ἓνα ὑπάρχον κενό, ἀλλὰ ὅτι προσθέτει στὸ πνευματικὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς, διαστελλόντάς τὴν καὶ καθιστώντας αὐτὴν «μειζονα» καὶ «δεκτικότερα»³⁴: «τέτοια εἶναι ἡ μετουσία τοῦ θείου ἀγαθοῦ, ὥστε καθιστᾶ μεγαλύτερο καὶ δεκτικότερο ἐκείνον στὸν ὁποῖο αὐτὴ πραγματοποιεῖται, ἀναλαμβανομένη ἀπὸ τὸν δεχόμενο αὐτὴν καὶ προσθέτοντάς του δύναμη καὶ πλοῦτο, ὥστε ὁ τρεφόμενος ἀπὸ αὐτὴν, νὰ αὐξάνεται διαρκῶς καὶ ἡ αὐξηση αὐτὴ νὰ μὴ σταματᾷ ποτέ. Διότι, ἀφοῦ ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀνεξάντλητη σὲ ἐκροὴ ἀγαθῶν, ἡ φύση αὐτοῦ πού μετέχει σὲ αὐτά, ἐπειδὴ τίποτα ἀπὸ τὰ λαμβανόμενα δὲν εἶναι ἄχρηστο καὶ ὅλο τὸ εἰσρέον προσθέτει στὸ μέγεθός του, γίνεται ἐλκυστικώτερα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εὐρυχωροτέρα»³⁵. Οἱ ἐνέργειες δηλαδὴ τῆς Θεότητος περιγράφονται ὡς ξεχείλισμα ζωῆς, στὸ ὁποῖο μετέχοντας ἡ ψυχή, διαστέλλεται ὡς πρὸς τὶς δυνάμεις τῆς. Λαμβάνοντας τὴ συνεχῶς αὐξανόμενη θεία χάρη, καθίσταται μειζων καὶ ἀκόμα δεκτικότερη, φτάνοντας μέχρι τὰ ὅριά της, πού εἶναι τὰ ὅρια τῆς φθαρτῆς, ἐνωμένης μὲ τὸ σῶμα ἀνθρώπινης φύσης³⁶.

Στὴν καρδιά τοῦ διαλόγου «Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως», ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὁσία Μακρίνα, φέρεται νὰ ὑποστηρίξει τὸ ἐνδεχόμενο μίας ὑπὸ προϋποθέσεις καταστολῆς ἢ παύσης κάθε ἄλογης κίνησης τοῦ παθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ τῆς ἐπιθυμίας. Κατὰ τὴν ἀνάκρυσή της μὲ τὴ Θεότητα, ἡ ψυχή ἀποκτᾶ αὐτὸ πού ποθεῖ, τόσο ὅσο αὐτὸ ἔχει «εἰσρεύσει» μέσα της (ἀνάλογα μὲ τὴ δεκτικότητα καὶ τὴ διαστολή της), πάντοτε ὅμως κατὰ τὸ μέτρο πού μποροῦν νὰ χωρέσουν τὰ δεμένα μὲ τὸ γήινο σῶμα ὅριά της. Ἡ

32. «ἡ δὲ ἀγαπητικὴ σχέσις τὴν πρὸς τὸ ἀγαπώμενον ἀνάκρασιν φυσικῶς κατεργάζεται», *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠ 65Α, 259, 1-5.

33. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 181, 14-31.

34. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ΒΕΠ 68, 355, 13-16.

35. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 355, 13-25.

36. *Εἰς τὸ Ἔσσημα τῶν Ἀσμάτων*, ΒΕΠ 66, 274, 7-12.

ἐπιθυμητική δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, ἔχοντας ὀδηγήσει μέσα ἀπὸ μία σειρά ἀναβαθμῶν (ἢ μία ἐπιθυμία διαδεχόταν τὴν ἄλλη) τὴν πεπερασμένη καὶ συνδεδεμένη μὲ τὸ ὑλῶδες σῶμα ἀνθρώπινη φύση στὰ ἀκρότατά της ὄρια, ὀλοκλήρωσε τὸ ἔργο της, δίνοντας στὴν ψυχὴ αὐτὸ πού ποθοῦσε. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πού πλέον ἔχει φτάσει, ἐκεῖ ὅπου προηγουμένως ἐφέρετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας («ἐν ἐκείνῳ ἦ, πρὸς ὃ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τέως ὑπήρετο»³⁷), ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ἀγγίζει τὰ ἀκρότατα ὄρια τῆς ἀντοχῆς της.

Ὁ ὀρισμὸς πού δόθηκε ἀπὸ τὴν ὁσία Μακρίνα στὴν ἐπιθυμία, ὡς «ἔφεσιν τοῦ ἐνδέοντος, ἢ πόθον τῆς καθ' ἡδονὴν ἀπολαύσεως, ἢ λύπην ἐπὶ τῷ μὴ κατ' ἐξουσίαν ὄντι κατὰ θυμητικῶ· ἢ τινα πρὸς τὸ ἡδὺ σχέσιν, οὗ μὴ πάρεσιν ἢ ἀπόλαυσις»³⁸, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀξιώθει νὰ ζήσει τὴ μυστικὴ πραγματικότητα πού περιγράψαμε, πλέον δὲν ἐπιβεβαιώνεται. Γιατὶ ἡ ψυχὴ, ἔχει πιά ἐκεῖνο πού τῆς ἔλλειπε, δὲ μπορεῖ (ἔνεκα τῶν πεπερασμένων ὀρίων πού θέτει ἡ ἔνωσή της μὲ τὸ ὑλικὸ σῶμα) νὰ ποθήσει περισσότερη ἡδονικὴ ἀπόλαυση, δὲ λυπᾶται πλέον γιὰ τὴ μὴ κατοχὴ τοῦ ἐπιθυμητοῦ, ἀντίθετα χαίρεται γιὰ τὴν κατοχὴ του, καὶ τέλος ἀπολαμβάνει τὴ σχέση της μὲ αὐτὸ πού τόσο πόθησε. Ἡ ἐπιθυμία (προσωρινά) ὑπερβαίνεται, καταστέλλεται ὡς κίνημα τῆς φύσης μας καὶ ἐξ ὀρισμοῦ παύει νὰ ἐνεργεῖ.

Βρισκόμαστε στὴν καρδιὰ τῶν μυστικῶν ἐμπειριῶν πού βίωσαν ἡ ὁσία Μακρίνα καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος. Συνενωμένη ἡ ψυχὴ μὲ τὴ Θεότητα διὰ τῆς ἀγάπης, «διαμορφώνεται» σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ μετεχόμενου, καθ' ὁμοίότητα δηλαδὴ τῆς φύσης τοῦ «ἀνευδουῦς». Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνο δὲν ἔχει καμία ἔλλειψη ἀγαθοῦ, ἐπόμενο εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ φθάνουσα, κατὰ τὴ δύναμὴ της, στὴ φύση τοῦ ἀνευδουῦς, νὰ ἐκβάλλει τὴν ἐπιθυμητικὴ κίνηση καὶ διάθεση, ἡ ὁποία τότε μόνο ὑπάρχει, ὅταν δὲν εἶναι παρὸν τὸ ποθούμενο³⁹.

37. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ΒΕΠ 68, 350, 34-35.

38. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 335, 20-23.

39. «Ὅταν οὖν ἡ ἀπλή καὶ μονοειδὴς καὶ ἀκριβῶς θεοεικελὸς ἡ ψυχὴ γινομένη εὐροῖτο ἀληθῶς ἀπλοῦν τε καὶ αἴλον ἀγαθόν, ἐκεῖνο τὸ μόνον τῷ ὄντι ἀγαπητὸν καὶ ἐράσιμον προσφέρεται τε αὐτῷ καὶ συνανακρινάται διὰ τῆς ἀγαπητῆς κινήσεώς τε καὶ ἐνεργείας, πρὸς τὸ αἰεὶ καταλαμβάνομένον τε καὶ εὐρισκόμενον ἑαυτὴν μορφοῦσα· καὶ τοῦτο γινομένη διὰ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ὁμοιότητος, ὅπερ ἡ τοῦ μετεχόμενου φύσις ἐστίν, ἐπιθυμίας ἐν ἐκείνῳ μὴ οὔσης διὰ τὸ μηδέ τινος τῶν ἀγαθῶν ἔνδειαν ἐν αὐτῷ εἶναι, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ ἀνευδεῖ γινομένην ἐκβάλλειν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴν κίνησίν τε καὶ διάθεσιν, ἢ τότε γίνεται μόνον, ὅταν μὴ παρῆ τὸ ποθούμενον». *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 351, 1-11.

Με κύριο χαρακτηριστικό της την απάθεια⁴⁰, την οποία κατέκτησε σβήνοντας, διὰ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἀπαθοῦς πάθους πρὸς τὰ ἄλλα, κάθε σαρκικὸ καὶ ἐπίγειο πάθος⁴¹, ἡ ψυχὴ ἀνακροᾶται μὲ τὴ Θεότητα καὶ συσχηματίζεται μὲ αὐτὴν σύμφωνα μὲ τὰ ιδιώματά της. Καθίσταται ἔτσι «ἀπλῆ καὶ μονοειδῆς καὶ θεοείκελος», «ἀπλοῦν τε καὶ ἄϋλον ἀγαθόν». Τὴ μὲν ἐλπίδα, τὴν ἀποβάλλει, ἐφόσον κατέχει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἦταν ἀντικείμενο τῆς ἐλπίδος. Τὴ δὲ μνήμη, τὴν ἐκβάλλει «διὰ τῆς ἐνασχολήσεως ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν ἀγαθῶν»⁴². Δὲ παραμένει τίποτα σὲ αὐτὴν, παρὰ μόνον ἡ ἀγαπητικὴ διάθεση. Ἡ ἐπιθυμία ὑπερβαίνεται, καὶ τὴ θέσῃ της παίρνει ἡ ἀγάπη, ὑπὸ τὴν ἔννοια, ὄχι πλέον τῆς τάσης ἢ ὁρμῆς, ἀλλὰ τῆς ἀπόλαυσης.

Ἐπ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴν, κατὰ τὴ γνώμη μας, καὶ μὲ μεγάλη προσοχή, πρέπει νὰ προσεγγίσουμε τοὺς λόγους τῆς ὁσίας Μακρίνας, ὡς λόγους ἀνθρώπου, πού διὰ τοῦ προσωπικοῦ ἁγιασμοῦ, πρῶτα βίωσε καὶ κατόπιν ὁμίλησε γιὰ τὰ βιώματά του. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, λίγο πρὶν τὴν κοίμησή της, ἔχοντας φτάσει ἡ ἴδια σὲ ὑψηλότετη πνευματικὴ κατάσταση, προϋποθέτει σὸ συλλογισμό της, μία ψυχὴ πού διὰ τῆς καθάρσεως ἔχει καταστῆ θεοειδῆς, μία ψυχὴ πού ἔχει διατρέξει ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐπιθυμίας, ὅσο χωροῦν τὰ πεπερασμένα ὄρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ὄρια πού ἔχουν ἤδη διασταλεῖ μὲ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ψυχὴ τότε φτάνει σὲ μία τελικὴ κατάσταση⁴³, κατὰ τὴν ὁποία κάθε σκέψη παρελθόντος (μνήμης) καὶ μέλλοντος (ἐλπίδας) ἐκβάλλονται ἀπὸ τὴ διάνοια. Ζεῖ μόνον τὸ παρόν, σὲ μία μυστικὴ ἔνωση μὲ τὸ Θεό, πυρπολούμενη ἀπὸ τὴν ἀγαπητικὴν διάθεση. Τίποτε δὲ θυμᾶται καὶ τίποτα δὲν ἐλπίζει οὔτε ποθεῖ, καθὼς τίποτα δὲν τῆς λείπει.

Ἡ ἐπιθυμία παύει, μένει ἀργὴ καὶ ἔωλος, καθὼς τὴ διαδέχεται ἡ κυριαρχία τῆς ἀπολαύσεως. Ὁ ἄνθρωπος δὲ θυμᾶται, δὲν ἐλπίζει, παρὰ μόνον ἀπολαμβάνει: «τὴν ἐπιθυμίαν ἐκδέξεται ἡ ἀπόλαυσις, ἡ δὲ ἐξουσία τῆς ἀπολαύσεως ἀργὴν καὶ ἔωλον τὴν ἐπιθυμίαν ἐργάζεται»⁴⁴. Κανένας κόρος δὲ μπορεῖ νὰ διακόψει αὐτὴ τὴν κατάσταση πού ζεῖ ὁ πιστός⁴⁵, ὁ ὁποῖος φτάνοντας σὲ αὐτὸ τὸ

40. Ἡ σφραγίδα τῆς ἀπάθειας, εἶναι τὸ ἀκαταμάχητον κάλλος, πού προσελκύει ὅσο τίποτα ἄλλο τὸν οὐράνιο Νυμφίον. Πρβλ. *Εἰς τὸ Ἔσσμα τῶν Ἀσμάτων* ΒΕΠ 66, 224, 32-35.

41. *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ΒΕΠ 68, 350, 33-35.

42. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 350, 36-38.

43. «Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦτο ποτε τὸ τέλος φθάσειεν ἡ ψυχὴ», *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 351, 26.

44. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 349, 19-23.

45. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 351, 32-33.

τέρμα, ἔχει ἀρπάξει τὸ πλήρωμα τῶν ὄντων, ζώντας στὸν ὑψιστο βαθμὸ τὸ χαρακτηριστὴρα τῆς θείας μακαριότητος⁴⁶. Πρόκειται γιὰ μία πολὺ ὑψηλὴ πνευματικὴ κατάσταση, γιὰ μία θεοπτικὴ ἐμπειρία, τὴν ὁποία φαίνεται νὰ γνωρίζαν ἐξ ἰδίας πείρας καὶ ἡ ὁσία Μακρίνα, ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος, πὺ μᾶς μεταφέρει τὰ λόγια τῆς.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν ὑπέρβαση τῆς ἐπιθυμίας κατὰ τὴ μυστικὴ αὐτὴ ἐμπειρία, σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὑποδηλώνεται καὶ μία παύση τῆς διάνοιας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ λογιστικοῦ δηλαδὴ τμήματος τῆς ψυχῆς: «ἀργεῖ μὲν ἡ στοχαστικὴ περὶ τὴν γνῶσιν διάνοια, ἀργεῖ δὲ καὶ ἡ ἐλπιστικὴ ἡμῶν ἐνέργεια, διαδέχεται δὲ ἡ ἄρρητός τε καὶ ἀκατανόητος καὶ πάσης κρείττων διάνοιας κατάστασις, Ἦν οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἀνθρωπίνη καρδιά ἐχώρησεν»⁴⁷. Εἶναι τὸ ἀνώτερο μέτρο μακαριότητος, πρόγευση τῆς παραδείσιας, στὸ ὁποῖο ὅταν κανεὶς φτάσει, ὁ νοῦς του μένει ἀνήμπορος νὰ προβεῖ σὲ συλλογισμοὺς, εἰκασίεις ἢ συμπεράσματα⁴⁸. Πρόκειται γιὰ μία ὑπέρλογη κατάσταση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ, χωρὶς μνήμη καὶ ἐλπίδα, μὲ τὸ νοῦ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀργοῦν, σὲ μία κατάσταση τελείας μακαριότητος, μόνο ἀπολαμβάνει, χαίρεται τὴν ἀνάκραση μὲ αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο τόσο παθιάστηκε στὴν ἁγιαστικὴ τῆς πορεία.

46. «Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦτο ποτε τὸ τέλος φθάσειεν ἡ ψυχὴ, ἀνεन्दεῶς ἔξει τῶν ἄλλων, ἅτε δὴ τοῦ πληρώματος περιδεδραγμένη τῶν ὄντων, καὶ δοκεῖ μόνη πως αὐτῆς τῆς θείας μακαριότητος ἐν αὐτῇ σώζειν τὸν χαρακτήρα. Ἦ τε γὰρ ζωὴ τῆς ἄνω φύσεως ἀγάπη ἐστίν», *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 68, 351, 26-29.

47. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, ΒΕΠ 66, 38, 19-23.

48. *Αὐτόθι*, ΒΕΠ 66, 37, 30-33.